

čju so predstavljeni rimski nagrobniki, na duhovnem področju pa nastanek prvih krščanskih škofij. Temu sledi pregled dogajanja na kulturnem področju skozi ves srednji vek do humanizma in reformacije. Poudarek je na arhitekturi, na gradnji samostanov, cerkva in gradov ter na oblikovanju mest. V poglavju o renesansi, reformaciji in protireformaciji ter začetku baroka je seveda največ pozornosti posvečene reformaciji ter razvoju in oblikovanju slovenskega jezika in slovenske identitete. Celoten razvoj slovenskega jezika in šolstva, ki je sledil v naslednjih stoletjih, avtorica utemeljuje z dosežki reformacije. Osnove, ki so jih Slovencem na področju kulture dali protestantski pisci, so se razvijale naprej. V času od 18. do konca 19. stoletja je avtorica poudarila napredek na šolskem področju ter na področju literature in lepih umetnosti. V tem času lahko že govorimo o slovenski kulturi. Nato sledi še predstavitev kulturnega dogajanja v okviru Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev ter Kraljevine Jugoslavije in sprememb v času po drugi svetovni vojni, med letoma 1945 in 1990. Dogajanje v sodobni slovenski kulturi, njene uspehe in mednarodno odmevnost je v okviru tega poglavja predstavil Aleš Kozár.

Zadnje poglavje, ki ga je napisal Ladislav Hladký, govori o zgodovini češko-slovenskih stikov. Bralec lahko sledi loku dogajanja, ki sega od povezav vladajočega sloja v srednjem veku do povezav v 18. in 19. stoletju, ki so zajele širši krog ljudi. Poudarek je na dogajanju v drugi polovici 19. stoletja, na sodelovanju in razhajanju slovenskih in čeških politikov v dunajskem parlamentu. Po prvi svetovni vojni in nastanku nacionalnih držav so se stiki med Slovenci in Čehi omejili le na osebne stike, uradne povezave pa so bile na relaciji Beograd–Praga. Podobno je bilo tudi po drugi svetovni vojni. Tu se je pojavila še ena težava: jugoslovanski spor z Informbirojem. Kot ostale države vzhodnega bloka se je v tem sporu tudi Češko-slovaška postavila na stran Moskve. Po letu 1953 so se zaostreni odnosi otoplili, še boljši pa so postali po letu 1990. Takrat je češka stran znova začela odkrivati Slovenijo.

Sledi še poglavje Dodatki, ki obsega strani od 359 do 384. V njem najprej najdemo časovno preglednico dogajanja v slovenskem prostoru od 250.000 let pred našim štetjem do januarja 2007, ko smo dobili evro. Sledi nekaj rodovnikov pomembnejših plemiških družin, ki so imele posest na Slovenskem – najprej rodovnik koroških Spanheimov, sledi mu rodovnik štajerskih Otokarjev, nato so predstavljeni Celjski grofje, kjer je nekaj nejasnosti pri letnicah Hermana II. Celjskega, nato sta predstavljena rodovnik Habsburžanov v 14. in 15. stoletju ter rodovnik poznejših avstrijskih Habsburžanov, za konec pa še rodovnik habsburško-lotarinške veje do Otta Habsburga. Tem rodovnikom sledi pregled gospodov, ki so na slovenskem etničnem ozemlju vladali od 6. stoletja dalje. Ta pregled je urejen tako po posameznih rodbinah

kot tudi po posameznih deželah. V tej družbi se tako znajdejo državniki 19. stoletja, politiki in ministri Kraljevine SHS in Kraljevine Jugoslavije ter ne nazadnje politiki DFJ, FLRJ in SFRJ ter na koncu predsedniki samostojne republike Slovenije in predsedniki njenih vlad v letih 1991–2008. Bibliografija, navedena v knjigi, je za slovenskega bralca, predvsem za zgodovinarja, poglavje zase, saj manjkajo nekatera ključna dela.

V celoti gledano je knjiga zgledno pregledno delo z nekaterimi pomanjkljivostmi in napakami (slabe korekture), ki kažejo na to, da avtor novejša literatura o Sloveniji in Slovencih ne obvlada povsem. Seveda se je treba vprašati, kateremu bralstvu je tako delo sploh namenjeno. Z nekoliko zlobe bi lahko rekla, da bo češki bralec ob tem delu dobil občutek, da so Slovenci bled odsev Čehov in Hrvatov. Pa smo res?

Eva Holz

Straža – kraj topline, zelenja in modrine (ur. Stane Granda). Straža: Občina Straža, 2014, 544 strani.

Na obrežjih reke Krke leži naselje, ki je dobilo svojo prvo monografijo z naslovom *Straža – kraj topline, zelenja in modrine* in jo je uredil slovenski zgodovinar Stane Granda. Prispevke zanjo je napisalo kar dvajset avtorjev, domačinov in poznavalcev posameznih področij. Vsestranskost avtorjev je na vsebinski ravni dokaj opazna in monografiji daje posebno vrednost. Pri tem ne gre prezreti splošnega pomena tako uresničenega medsebojnega sodelovanja, ki ga je zahtevala priprava te knjige. Šele skozi vsebinsko razgrnitev posameznih prispevkov in literature dobimo pregled nad celovito predstavitev Občine Straža.

Pisana beseda je veliko trajnejša od izrečene, zato sta v obsežni monografiji na kar 544 straneh zajeta nastajanje in razvoj naselja Straža, katerega nosilce in njihove intence moramo natančno pregledati, če želimo prodreti v dejansko kompleksnost zgodovinskega dogajanja, in ker je naša domena z njim zamejena, si jo bomo ogledali skozi posamezne teme.

Knjiga se začne s predstavitev župana Alojza Knaflja, ki je zajela več tem: *Ustanovitev občine Straža, Grb in zastava občine Straža, Praznik občine Straža 22. april, Priznanja občine Straža in Zrcalo občine Straža*. Namen pričujočih prispevkov je natančneje orisati potek ustanavljanja sedanje občine Straža, ki je začela delovati 1. januarja 2007. Pri določitvi grba in zastave so se sklicevali na krajevno zgodovino ali tradicijo, krajevno kulturo, upodobitve v preteklosti, pomembne dogodke, osebnosti, arhitekturo oziroma

na vse tiste elemente, ki dajejo lokalni skupnosti največji pomen. Pri določitvi ustreznega datuma praznika občine pa je bil izbran 22. april, datum izgradnje prve šole in začetka pouka, 22. aprila 1878. Poleg tega so predstavljeni tudi statistični podatki omenjene občine.

Ko govorimo o pomembnih osebnostih, je treba nedvomno opozoriti na vavtovskega rojaka, pesnika in pisatelja Jožeta Dularja in na prispevek njegovega sina Janeza Dularja *Nekaj od tega bo menda ostalo*. Jože Dular je sicer večji del svojega življenja preživel v Ljubljani in Metliki, a ga je najgloblje zaznamovalo mladostno obdobje, preživeto v Vavti vasi.

V zborniku najdemo tudi prispevek Janeza Dularja z naslovom *Straža in Vavta vas v prazgodovini in antiki*. Prispevek po eni strani omeni, da območje vavtovške fare oziroma občine Straža ni bogato z arheološkimi najdišči, hkrati pa poda referenčni okvir starejše in mlajše kamene, bakrene, bronaste in železne dobe ter rimskega obdobja. Konture posameznih obdobij nas pripeljejo od najstarejših sledi človekovega bivanja in Lukenjske jame nad izvirov Prečne, v kateri je bilo najdenih več kot sto kamnitih orodij, prek bronaste dobe in utrjenega naselja na levem bregu Krke v železni dobi vse do rimskega obdobja in straškega grobišča, ki je razkrilo vso pestrost podeželske grobne arhitekture – od zidanih, monumentalnih pa vse do preprostih grobnic.

Stane Granda je prispeval članek *Prebivalci občine Straža do prve svetovne vojne (s posebnim poudarkom na 19. stoletju)*. Omenja, da je bila Krka že od nekdanj

pomembna ločnica v smislu naravne in državne meje med Ogrsko in Rimsko-nemškimi cesarstvom v zgodnjem in visokem srednjem veku. Navede prvo pisno omembo kraja, ki sega v leto 1250 (13. avgust), vezano na potrdilno listino oglejskega patriarha Bertolda Andeškega. Zgodbo nadaljuje z dedovanjem posesti po Višnjegorskih, zgodovinskim pomenom plemstva, omembami gradov (Luknja, Zalog in Soteska) in cerkva, fevdalno družbeno ureditvijo in pogledom na tamkajšnje kmete, njihove redne dajatve in obveznosti do zemljiškega gospoda. Analiziral je vasi na ozemlju občine Straža po katastrskih občinah in priimke hišnih lastnikov po nekaterih vaseh, pri čemer moramo upoštevati, da so nekatere priimke kasneje zapisovali malo drugače (na primer Darovic – danes Darovec). Na eni strani opazimo sočasni razvoj vinogradništva, ki mu je bilo namenjenih manj kot 5 % površin, vrtnarstva, travnikov in pašnikov, živinoreje in gozdarstva – slednjemu niso namenjali nikakršne pozornosti, saj ni bil donosna gospodarska panoga. Na drugi strani pa leta 1713 nastane močan in prepoznaven protitok neagrarnosti v Soteski – opekarstvo. Avtor nazorno prikaže tudi gibanje prebivalstva v 19. stoletju in v času do prve svetovne vojne.

Matjaž Ravbar je napisal prispevek *Hranilnica in posojilnica v Vavti vasi*, v katerem poudari, da je v začetku 20. stoletja na območju Vavte vasi in Straže živelo malo ljudi, zato je bilo malo tudi institucij. Ena izmed njih je bila Hranilnica in posojilnica v Vavti vasi, ki je delovala med letoma 1910 in 1947. Z ugodnimi posojili je kreditirala določene dejavnosti. Njena značilnost je bila, da so bili njeni člani iz vseh premoženjskih slojev, vstopni delež člana pa je znašal 126 kron. Na podlagi letnih zborov je avtor v zvezi s poslovanjem nanizal zanimivosti, ki govorijo bolj pretanjeno zgodbo zadruga.

V monografiji ima pomemben vidik *Prostovoljno gasilsko društvo*, ki sta ga opisala Dušan Krštinc (PGD Vavta vas) in Alojz Knafelj (PGD Dolenja Straža), vsak za svojo vas. Omenjeno je, da ima občina Straža dve prostovoljni gasilski društvi. Društvo v Vavti vasi je bilo ustanovljeno oktobra 1907, medtem ko je društvo Dolenja Straža mlajše in sega v leto 1950.

Osnovna šola Vavta vas (Črtice k zgodovini šole) je prispevek Matjaža Ravbarja, ki predstavlja zgodovino tamkajšnje šole. Kljub razmeroma hitri vzpostavitvi šole v drugi polovici 19. stoletja je bilo šolanje sprva v rokah župnika. Do izgradnje šolskega poslopja je nato prišlo leta 1877, denar zanj pa ni prispevala zgolj kranjska deželna oblast, temveč tudi krajanji sami. V sredo, 24. aprila 1878, je bila šola slavnostno odprta, naslednji dan pa se je že pričel pouk. Zanimivo je, da danes občina Straža svoj praznik obeležuje 22. aprila, in sicer kot spomin na dan, ko je bila odprta šola, čeprav se je to po zadnjih raziskavah zgodilo 24. aprila. Avtor nadalje oriše različne dogodke iz

šolske zgodovine in probleme, ki so pestili šolo (spor med učiteljem in župnikom, zgrajeno šolsko poslopje ni bilo vpisano kot šolsko), obnovitvena dela na šoli in potek pouka med obema vojnoma.

Isti avtor se v nadaljevanju posveti prispevku *Občina Straža – Vavta vas 1936*. Septembra 1935 je postalo dogajanje na območju sedanje občine še bolj razgibano in živahno. Začela se je širiti ideja o ustanovitvi lastne občine Straža – Vavta vas. Sreskemu načelstvu v Novem mestu so krajanji pošiljali prošnje za ustanovitev občine in evidenco podpisov, zbranih v ta namen. Po pregledu dokumentacije se je načelstvo odločilo, da nova občina ne bo ustanovljena, ker ne izpolnjuje kriterijev. Avtor v sklepnih vrsticah omeni, da zahteva po lastni občini pred osmimi desetletji ni uspela, ker očitno ni bilo dovolj podpore pri domačinih, ta ideja pa je nato tlela znotraj Krajevne skupnosti Straža.

Mostovi so dodatna povezovalna točka, v našem primeru med kraji ob Krki, zato je prej omenjeni avtor napisal tudi prispevek *Gradnja Vavtovškega mostu 1913*. Odkrije nam podatke o prvem železobetonskem mostu, ki se je gradil v Vavti vasi v začetku 20. stoletja, saj je bil stari leseni most močno načet. Naravno je prikazal dodatna dela, ki jih izvajalec še ni opravil, zato so rok gradnje podaljšali do 20. septembra 1913. Most je svojemu namenu služil dobrih 30 let, do druge svetovne vojne, dokler ga ni v noči med 15. in 16. novembrom 1943 miniral udarni bataljon Cankarjeve brigade.

Namen prispevka *Druga svetovna vojna v današnji občini Straža* avtorja Jožeta Sajeta je opisati dogodke od kapitulacije Jugoslavije do kapitulacije Italije. Oriše odpor, ki se je zgodil v Vavti vasi in Straži, kjer je Komunistična partija Slovenije junija 1941 med prvimi v Sloveniji ustanovila terenska odbora Osvobodilne fronte (OF). Dva meseca kasneje se je začela prva akcija proti okupatorju. Avtor tudi opiše, kako so okupacijske oblasti odgovorile na povečano dejavnost odporniškega gibanja, izvajanje revolucije komunistične partije (leta 1942) in posledice teh dogodkov. Doda dogodke v času velike italijanske ofenzive in rigiden čas po njej, pogajanja s partizani, ki so se vrstila v Straži, ter čas pred prihajajočo nemško ofenzivo in nato kapitulacijo Nemčije. Šprotni refleksiji dodaja izčrpne fotografije, ki bralcu pomagajo pri splošnem pregledu, in z njimi implicira postopno razpletanje zgodovinskega dogajanja v teh krajih med drugo svetovno vojno.

Da je (bilo) kulturno življenje v Straži živahno in raznovrstno, priča prispevek Franca Šalija z naslovom *Kulturno življenje skozi čas v občini Straža*. Vojna je kulturno življenje v Straži vsekakor okrnila, vendar ni popolnoma zamrlo. Članek prikazuje kulturno življenje prebivalcev Straže pred drugo svetovno vojno z ustanovitvijo Katoliško-prosvetnega društva Vavta vas, kulturno zagnanost po vojni in v obdobju socializma (1945–1991) ter kulturni utrip po osamosvoji-

tvi Slovenije (1991–2013). Vse sekcije so kljub svoji majhnosti vplivale na vsa področja vaškega življenja. Zagotovo pa ima danes velik delež pri kulturnem dogajanju Kulturno umetniško društvo Straža.

Opozoriti velja tudi na prispevek Alojza Knaflja *Novoles lesna industrija v Straži*. V 8. knjigi Enciklopedije Slovenije (1994) je zapisano: »*Novoles, podjetje za proizvodnjo lesnih tvoriv, polizdelkov in gotovih izdelkov, s sedežem v Straži*«. Novoles je bil središče predelave lesa. Avtor je nanizal imena direktorjev in računovodij od začetka podjetja, javna priznanja in glavne mejnike iz začetnega tehničnega razvoja po zapiskih Staneta Pezdica, hkrati pa pojasnil stečajne postopke in prodajo nekdanjega Novolesa. Kljub pomembnosti te perspektivne gospodarske panoge, ki je v najboljših letih zaposlovala več kot tri tisoč ljudi in je bila do konca devetdesetih let prejšnjega stoletja prisotna povsod, je prodaja v stečajnem postopku pomenila konec nekdanje uspešne lesne tovarne.

Marjan Ivan Moškon je napisal prispevek *Letališče Novo mesto*. Navaja zametke novomeškega aerokluba, prvo motorno letalo, dvokrilni PO-2, na katerem so potekali prvi tečaji motornega letenja, in ustanovitev Dolenjskega letalskega centra (DLC). Predstavlja boj za novo vzletno-pristajalno stezo vse do prihoda takratnega komandanta Vojnega letalstva in protiletalske obrambe SFRJ, Viktorja Bubnja, ki je določil nove normative za namestitve letališča »Novo mesto«, ki ga je leta 1970 začela graditi inženirska enota Jugoslovanske ljudske armade.

Oris zdravstvene postaje Straža–Dolenjske Toplice, ki je začela delovati leta 1957, seznam zaposlenih in njeno delovanje do danes je povzela Maja Medic v prispevku *Zdravstvena postaja Straža*.

Podrobnejši pogled na zapise o *Bogomirju Šuštarju, junaku slovenske osamosvojitve*, ki je imel velik vpliv na razpad letalstva JLA, je prispeval Alojz Knafelj.

Franci iz Podgore, pozabljeni olimpijec, prispevek Igorja Vidmarja, nam predstavi atleta in tekača na dolge proge.

Igor Sapač v sestavku *Dvorec Brajtenav in grad Luknja* pred nas razgrne snop informacij in fotografij rekonstrukcij renesančnega dvorca Brajtenav (Zalog) ter gradu Luknja, enega največjih stolpastih dvorov. Predstavi nam njuno podobo in posamezne stavbne člene, in sicer s pomočjo upodobitev, starih fotografij in opisov.

Miha Preinfalk v prispevku *Dvorec Zalog ter družini Jellouschek–Fichtenau in Langer–Podgoro* poskuša razjasniti zgodovino dvorca Zalog ter gospodovanje rodbin Langer in Jelovšek. Na slednjo še dandanes spominja velika okrogla grobnica v vasi Zalog, ki jo je dal zase in za svojo družino zgraditi Anton Jelovšek pl. Fichtenau.

Franci Šali nam je skozi pesem *Kapelica (Bit niča)* predal občutja o vaški kapeli, nastali proti koncu osemdesetih let.

Za izčrpen opis kapelic v dveh župnijah – Vavti

vasi in Prečni – z naslovom *Kapelice in znamenja na območju občine Straža* je zaslužna Marija Ana Kranjc. Na območju župnije Vavta vas izpostavlja devet kapelic in kužno znamenje na Straški gori. Kot poudarja avtorica, so kapelice skromne, a kljub temu urejene in vzdrževane ter s svojo prisotnostjo spominjajo in opominjajo na bogato dediščino naselja.

Neprecenljiv del kulturne dediščine je sakralna dediščina, saj priča o povezanosti ljudi z vero. Opis sakralne dediščine sta ustvarila Marinka Dražumerič in Robert Peskar v prispevku *Sakralna dediščina v občini Straža*, v katerem se srečujemo z izčrpnim opisom cerkva v občini Straža z vidika njihovega nastanka, stavbne zgodovine, likovnega okrasja in širšega umetnostnega pomena.

Julijana Visočnik je zbornik dopolnila s prispevkom *Začetki župnije Prečna*. Kot pravi na začetku, njen namen ni bil ponavljati vseh že znanih dosežkov in začetkov župnije Prečna iz dosegljive literature, ampak povzeti navajanje iz starejših virov, kjer je bilo to mogoče, ter ga dopolniti in opremiti še s kakšnim novim podatkom.

Opis vikariata Prečna iz leta 1821 je delo Julijane Visočnik in Blaža Otrina. V njem predstavita odgovore vikarja Gregorja Kuralta, napisane na željo ljubljanskega knezoškofa Avgušтина Grubarja. Kakor navajata avtorja, je opis najstarejši zapis zgodovine vikariata Prečna in nazorno predstavlja materialno in duhovno stanje vikariata izpred skoraj dvesto let.

Zgodovina župnije Prečna od 1787 do 1941 je predstavljena v naslednjem prispevku Blaža Otrina. Avtor predstavi obdobje od prehoda vikariata Prečna iz goriške v ljubljansko nadškofijo do nastopa druge svetovne vojne.

Julijana Visočnik je ob razgibanem spletu literature in virov sestavila prispevek *Začetki župnije Vavta vas*. Predstavila je splošen zgodovinski pregled župnije, ki je sodila pod oglejski patriarhat oziroma od leta 1751 goriško nadškofijo.

Župniji Vavta vas Blaž Otrin nameni več prispevkov. Prvi je *Opis vikariata Vavta vas v letu 1821*, v katerem je takratni župnijski vikar Primož Felicijan Smalnikar na željo ljubljanskega knezoškofa Avgušтина Grubarja po točkah opisal vikariat Vavta vas. Naslednji prispevek je *Kratek oris zgodovine župnije Vavta vas 1945–1978*. Tu je avtor predstavil župnijo Vavta vas v obdobju od konca druge svetovne vojne do nastopa župnika Gregorja Dolšaka, ki je nato z župnijo vstopil v samostojno Slovenijo. Še zadnji pogled na Vavto vas isti avtor predstavi v prispevku *Župnija Vavta vas od prehoda v ljubljansko škofijo leta 1787 do začetka druge svetovne vojne*, v katerem je svoj raziskovalni teren razdelil v dve etapi: t. i. jožefinsko obdobje (do konca 19. stoletja) in obdobje duhovne prenoje ter razcveta s prihodom župnika Janka Zakrajščka leta 1897, ki je župnijo razgibal in vanjo vpeljal nove dejavnosti.

Poleg tega je Otrin z Julijano Visočnik izdelal

kronološki okvir in *Seznam dušnih pastirjev v Vavti vasi in Prečni*.

Prispevek Jerneja Marenka, *150 let Župnije Vavta vas*, navajam kot zadnjega v zborniku. Govori o re-vitalizaciji župnijskega pastoralnega sveta (ŽPS), ki je sprejel sklep o praznovanju 150. obletnice ustanovitve Župnije Vavta vas, ter opiše priprave in načrt praznovanj za farni jubilej.

Skozi »analizo« prispevkov smo skušali ugotoviti določene značilnosti nastajanja Straže, pri čemer smo opozarjali tudi na vrzeli, probleme in diskontinuitete v sami genezi naselja. Ob koncu pregleda (ob)širnih prispevkov moramo omeniti, da monografija prihaja na plan v času, ko ob razbohoteni kratkoročni in dolgoročni zgodovini naselja bralcu ponuja veliko opornih točk in različnih perspektiv, s pomočjo katerih lahko zgodovino Straže točkovno, a hkrati asociativno raziskuje vedno globlje. Bralec bo v knjigi lahko našel tudi nekaj prispevkov, ki bodo zanj gotovo izziv, ne samo pri njegovem širokem znanju, ampak tudi pri širjenju strokovnega obzorja nasploh. Natančnejši bralci pa bi utegnili imeti občutek, da nam je nekaj pomembnega vendarle ostalo prikrito, tako je denimo izpadel prispevek o opekarni. Vendar pa je zato, kakor je dejal Stane Granda, »to delo, ki kar kliče po nadaljevanju. Ni zadnja beseda, je prva beseda« in je vsekakor podana kot navdih za nadaljnje raziskovanje.

Ana Marija Blažič

Drago Sedmak: Kronika vasi pod Grmado v letih 1914–1918 / La cronaca dei paesi ai piedi dell'Ermada negli anni 1914–1918. Gorica: Občina Devin Nabrežina, 2014, 215 strani.

Druga izdaja Sedmakove Kronike vasi pod Grmado ni zgolj reprint prve izdaje iz leta 1995, ampak za petino bogatejšo besedilo, ki zaokroža dozdajšnje ugotovitve in jih dopolnjuje z novimi. Zaslugo nosi urednik monografije prof. Aleš Breclj, ki razširja Sedmakovo študijo, tudi tokrat v obeh jezikih, slovenskem in italijanskem, in nam predstavi dogajanje na skrajnem južnem delu soške fronte med prvo svetovno vojno, tam, kjer se je bojišče dotikalo najbolj severnega dela Jadranskega morja.

Osrednja, pravzaprav nevrvalgična točka tega dela bojišča je bila Grmada, kopasta vzpetina, ki je kljub neizraziti višini (323 metrov) predstavljala okop pred prodiranjem italijanskih čet proti vzhodu. Prav tu se je frontna linija od vstopa Italije v vojno maja 1915 do prelomne bitke pri Kobaridu oktobra 1917 domala zacementirala: v skoraj poltretjem letu je namreč avstro-ogrška vojska odbila prav vse napade nasprot-